

ISTORIE MEDIEVALĂ

MOȘTENIREA TĂTARO-MONGOLĂ A ORAȘULUI CHIȘINĂU

Sergiu BACALOV

Summary

In the Middle Age, the Chișinău city experienced an oscillating civilizational evolution with several stages of ascent and decline. In this sense, we may divide the medieval history of Chișinău in three distinct cultural and chronological segments: a) a Tatar-Mongol city (XIVth century), b) a depopulated land and Moldovan village (the end XIVth century – middle of the XVIIth century), c) Moldovan city (middle of the XVIIth century – early XIXth century). The-refore, we will look, exclusively, at the Tatar-Mongol period and the Chișinău's city history.

În Evul Mediu localitatea Chișinău a avut o evoluție civilizațională ondulatorie, cu câteva etape de ascensiune și decădere, încât istoria sa poate fi împărțită în trei segmente cronologice și culturale distincte: a) oraș tătaro-mongol (secolul al XIV-lea); b) moșie pustie și sat moldovenesc (sfârșitul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVII-lea); c) oraș (târg) moldovenesc (mijlocul secolului al XVII – începutul secolului al XIX-lea).

În secolul al XIV-lea, stăpânirea tătaro-mongolă în regiunea pruto-nistreană a dat naștere unei civilizații înfloritoare, depistată în urma săpăturilor efectuate la Orheiul Vechi, Costești și Cetatea Albă. Este firesc ca centre urbane asemănătoare să fi existat pe întreg spațiul pruto-nistrean stăpânit de Hoarda de Aur, care, deocamdată ne localizate arheologic. Presupunerea noastră este bazată pe o serie de documente medievale moldovenești privitoare la moșia Chișinău de pe Bâc, de referință fiind cel din 17 iulie 1436.

Localizarea toponimelor atestate în actul din 17 iulie 1436, și coroborarea cu informațiile de acest tip oferite de alte documente privitoare la moșiile Chișinău și Visterniceni, permite evidențierea existenței unor vestigii materiale tătaro-mongole din secolul al XIV-lea. Astfel, constatăm că, în deceniul patru al secolului al XV-lea, moșia lui Oancea logofătul (numită ulterior Visterniceni), amplasată pe malul stâng al Bâcului era pustie și încă nu avea nume, cu toate acestea, documentul din 17 iulie 1436 atestă în cuprinsul ei, prin toponimul *Seliștea Tătărească*, urme de locuire umană. Această „Seliște Tătărească” de era situată în valea unui mic pârâu fără nume, afluent pe stânga al Bâcului. Deoarece documentele ulterioare, referitoare la moșiile Chișinău și Visterniceni, nu mai atestă „Seliștea Tătărească”, am dedus denumirea actuală a văii în care au fost amplasate vestigiile localității tătaro-mongole, cu ajutorul unor sintagme și toponime identificate în alte surse din apocă.

Un rol semnificativă în acest sens l-a avut identificarea locului amplasării unui alt toponim arhaic, și anume *Chișinăul lui Acbaș*. Din documente reiese că Chișinăul lui Acbaș a fost situat pe partea dreaptă a Bâcului, vizavi de locul în care se deschide valea Seliștii Tătărești: „pe valea ce cade în dreptul Chișinăului lui Acbaș”. Pentru localizarea toponimului este important să luăm în calcul nu doar locul amplasării obiectivului numit „Chișinăul lui Acbaș”, ci a întregii moșii medievale Chișinău. Astfel, pe segmentul de hotar ce trecea pe Bâc, moșia se mărginea, din sus și din jos, cu moșiile Buiucani și Hrusca. În această zonă Bâcul are trei afluenți pe stânga, care actualmente sub numiți: a) Husia sau Valea Gâștelor, în susul Bâcului, b) Valea Hulboaca, c) Valea Ghețaoanilor, în josul Bâcului. „Seliștea Tătărească” nu s-a aflat în Valea Gâștelor deoarece abia în secolului al XVII-lea târgul Chișinău și-a extins vatra în sus, pe o parte din moșia Buiucani riverană Bâcului. Admitem că „Seliștea Tătărească” s-a aflat, în cea mai mare parte, în Valea Hulboaca, și, parțial, Valea Ghețaoanilor, în cuprinsul moșiei Visterniceni (numită așa după satul fondat de vistiernicul Eremia pe moșia ce a aparținut logofătului Oancea). În acest fel, localizăm Chișinăul lui Acbaș pe dreapta Bâcului, vizavi de locul revărsării pârâului Hulboaca în Bâc, în zona numită *Feredeu*. Alte obiectivele istorico-geografice, atestate în sursele din secolele XV-XVI, în legătură cu moșia Chișinău sunt două fântâni: *Fântâna Mare* și *Fântâna Albișoara*. Prima, numită simplu – Fântână, este ates-

tată în documentul din 17 iulie 1436; iar a doua a fost menționată ulterior, în anul 1466. Fântâna Mare este menționată în actele privitoare la moșia logofătului Oancea și la satul Visteniceni (în aceste surse Chișinăul apare tangențial, în rol secundar), iar Fântâna Albișoara este menționată de documente referitoare la moșia Chișinăului („o siliște la Chișinău, la Fântâna Albișoara”), în acest fel, putem deduce faptul că, Fântâna Mare era amplasată pe stânga (pe moșia logofătului Oancea, numită ulterior Visterniceni), iar Fântâna Albișoara pe dreapta (pe moșia Chișinăului) Bâcului, râu care servea în rol de hotar între ținuturi și moșii. Din documentele de epocă aflăm că Fântâna Mare se afla la gura văii Seliștii Tătărești, vizavi de Chișinăul lui Acbaș, deci la gura văii Hulboaca, vizavi de locul numit Ferede. Fântâna Albișoara se afla pe malul drept al Bâcului, în preajma Chișinăului lui Acbaș, deci și în apropiere de Fântâna Mare. Probabil Fântâna Albișoara este identică cu cișmeaua (numită Fontan – *n.n.*) din apropierea bisericii Mazarachi, care alimenta, în secolul al XIX-lea, orașul Chișinău cu apă potabilă.

Abordarea etimologică a acestor patru toponime permite evidențierea unor noi aspecte din istoria orașului Chișinău. Astfel, în privința *Seliștei Tătărești*, termenul „seliște” semnifică vatra părăsită, „pustie”, a localităților, urbane sau rurale. O asemenea „seliște” a fost atestată pe moșia logofătului Oancea, încă anul 1436. Probabil așezarea umană de la gura Văii Hulboaca a fost părăsită nu cu prea mult timp înainte de 1436, deoarece ruinele erau încă bine conservate, ușor de recunoscut, încât moldovenii, la jumătate de veac de la înlăturarea stăpânirii Hoardei de Aur din spațiul pruto-nistran, le-au calificat ca fiind „tătărești”.

În cazul *Chișinăului lui Acbaș*, trebuie să examinăm în mod separat cele două componente ale toponimului. Referitor la termenul „Chișinău” au fost propuse mai multe etimologii¹, cea mai populară fiind semnificația „fântână, izvor”, însă mai argumentate din punct de vedere științific sunt cele care susțin ideea originii tătar-cumană (1. de la „keșene – ceiace înseamnă în limba tătarească capelă pe mormânt”; 2. de lacuvintele tătarești „keșen” – „schit, mănăstire”, și „aul” – „cătun, seliște îngrădită”, adică „cătun mănăstiresc”²; 3. de la cuvântul cuman „kesenă”, cu semnificația latină „fossa”, „bustum”, adică „ghindichiu sau locul unde se înmormântau morții, cimitir”³). Versiunea privind originea tătarească a termenului nu trebuie limitată la cele două opinii prezentate mai sus: „keșene”, cu sensul de „capelă pe mormânt, mauzoleu” și „keșen” – „schit, mănăstire”. În acest sens, atractivă este și versiunea că sensul inițial al termenului „chișinău” ar fi fost „baie”. Această concluzie reiese grație coroborării informațiilor oferite de documentele din secolele XV-XVI cu privire la Chișinăul de pe Bâc. Astfel, în unele izvoare documentare Chișinăul de pe Bâc este numit „Chișinăul lui Acbaș”, iar alte câteva surse utilizează, în același context, sintagma „baia lui Albaș” [„Албашева лазня”]. Deci, putem să punem semnul egalității între „Chișinăul lui Acbaș” și „baia lui Albaș”. Ideea respectivă este susținută de Mihai Costăchescu⁴, iar Nicolai Russev, califică această versiune ca admisibilă, însă o consideră ne demonstrată⁵, deoarece termenii „chișinău” („кешенев”) și „baie” („лазня”) ar fi putut desemna două construcții diferite care au aparținut uneia și și aceiași persoane cu numele Acbaș (Albaș): un mauzoleu și o baie, la care o putem alătura și pe a treia, anume Fântâna Albișoara, ce de asemenea pare să-și fi luat numele de la sus-numitul Acbaș (Albaș)⁶. În opinia noastră, în cazul „keșenev-laznea” este vorba mai curând de sinonime pentru desemnarea unei singure construcții (anume o baie tătarească)⁷, deoarece este puțin probabil ca diecii de la curtea domnească, cei care au întocmit documentele în cauză, să fi cunoscut întreg repertoriul monumentelor de arhitectura de pe cursul mijlociu al Bâcului atribuite lui Acbaș, cu atât mai mult să le deosebească. În varianta slavonă a documentelor „baia” lui Acbaș este numită лазня”, termen care, până în prezent, în mai multe limbi slave semnifică „baie”, iar în punctul unde am localizat Chișinăul lui Acbaș există până în prezent toponimul „feredeu”. „Ferede” este un cuvânt arhaic, de origine maghiară („fürdő” – „baie”),

¹ *История Кишинёва (1466-1966)*, Кишинёв, 1966, с. 13-17. Ștefan Ciobanu, *Chișinăul*, Chișinău, 1925, p. 11-13. A se vedea și polemica cu I. Venelin. Г. Ф. Богач, *Заметки по молдавской топонимике и ономастике* // *Известия Молдавского филиала АН СССР*, 1959, № 12 (45), с. 94-96.

² И. Н. Халиппа, *Материалы для истории Кишинёва в XVI-XVIII вв* // *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии*, том. 1, Кишинёв, 1900, с. 399.

³ A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul istoriei românilor*, vol. 1, Chișinău, 1937, p. 95.

⁴ Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517-1527)*, Iași, 1943, nr. 3, p. 15-18, 447-450.

⁵ Николай Руссев, *Кишинёв в молдавских грамотах XV-XVI вв*. // *Revista de Istorie a Moldovei*, Chișinău, 1995, Nr. 2, p. 56.

⁶ *Ibidem*, p. 54. consideră că de fapt Fântâna Albișoara este Fântâna Mare. Confuzia s-a produs în secolul XVIII, atunci când a fost tradus documentul de la 1466, când în loc de „Chișinăul lui Albaș, la Fântână” s-a transcris „Chișinău, la Fântâna Albișoara”.

⁷ Nu știm dacă sensul primar al termenului „keșenev” coresundea în sec. XV cu rolul practic ce-l avea construcția desemnată.

utilizat și în Moldova medievală⁸. În cazul în care semnificația cuvântului „keşenev” este identică cu „лазня” și „fürdő”, ne rămâne doar să stabilim limbă din care provine. Pentru a doua componentă a toponimului „Chișinăul lui Acbaș”, majoritatea cercetătorilor cad de acord asupra caracterului ei tătăresc, descifrând-o: „Căpetenia Albă”, de la „ac”-„alb” și „baș”-„cap, căpetenie”⁹. Totodată, pentru termenul „Acbaș” unii istorici admit o origine antroponimică, iar alții văd în el o funcție în ierarhia social-administrativă tătaro-mongolă¹⁰.

Deci, originea tătărească a Chișinăului de pe Bâc este confirmată atât de numele stăpânului acestuia – Acbaș, cât și de Seliștea Tătărească, aflată în imediata apropiere. Tot în limba tătară, probabil, trebuie de căutată etimologia noțiunii „cheşenev-chișinău”. Astfel, admitem existența unei legături directe între Seliștea Tătărească și Chișinăul tătarului Acbaș. Inițial, probabil, construcția lui Acbaș, numită „keşenev” și amplasată pe dreapta Bâcului, a fost parte componentă a ruinelor localității tătaro-mongole de pe malul stâng al aceluiași râu, numită de moldoveni „Seliștea Tătărească”. Nucleul sau vatra localității tătaro-mongole s-a aflat pe malul stâng al Bâcului, în special în valea Hulboacei, eventual, în cea a Ghețaoanilor, iar unele construcții componente, cum ar fi Chișinăul lui Acbaș, erau amplasate vizavi. Din motive practice sau urmând o tradiție, noua administrație moldovenească a divizat, urmând cursul Bâcului, seliștea tătaro-mongolă în două părți distincte, incluzându-le în ținuturi și moșii diferite: moșia Chișinău (ținutul Lăpușna) și moșia lui Oancea logofătul sau Visterniceni (ținutul Orhei).

Despre caracterul urban al așezării tătaro-mongole de pe Bâc (pe care am numit-o, convențional, „Seliștea Tătărească-Chișinăul lui Acbaș”) vorbește existența în perimetrul ei a unei băi (laznea, feredeu), de dimensiuni remarcabile (altfel ar fi fost trecută cu vederea – *n.n.*), cu menținerea numelui, sau titlului, stăpânului ei tătar. Băile publice, impunătoare și frumos amenajate, au fost un element tipic așezărilor urbane medievale musulmane. Băi asemănătoare, în număr de trei, au fost identificate arheologic în orașul tătaro-mongol de la Orheiul Vechi (unele fiind situate în punctul numit de localnici „Feredeu”, adică „baie”¹¹).

În contextul celor menționate referitor la descoperirile arheologice tătaro-mongole de la Orheiul Vechi, un loc aparte ocupă cele ce vin în susținerea etimologiei toponimului „Chișinău” de la tătărescul „keşenev” – „capelă pe mormânt, mauzoleu”. Astfel, în raza sitului arheologic de la Orheiul Vechi au fost identificate două mauzolee tătărești¹². De asemenea, mauzolee tătărești din timpul Hoardei de Aur au fost descoperite și în preajma satului Brăviceni¹³, acolo unde, în Evul Mediu, a existat o fântână veche, numită „Puțul Tătăresc”¹⁴. Alte Fântâni Tătărești au fost atestate pe valea râului Iligaci, la vărsarea lui în Răut¹⁵, nu departe de locul în care documentele medievale atestă existența unui Chișinău¹⁶, deosebit de cel al lui Acbaș. Deci, constatăm existența în Țara Moldovei a mai multor Chișinăuuri. În total, am identificat cinci toponime de acest tip.

Cele cinci „chișinăuri”. Până acum documentele interne ne-au permis identificarea existenței în spațiul carpato-nistrean a cinci toponime de tip „keşenev-chișinău”. Însă, nu în toate cazurile aceste toponime fac trimitere la o localitate sau moșie. În continuare, vom cerceta fiecare caz luat în parte, ținând cont de abordarea etimologică făcută ceva mai devreme asupra „Chișinăului lui Acbaș”. **1. Chișinăul lui Acbaș** de pe Bâc, este primul Chișinău atestat documentar, despre care am scris pe larg mai sus¹⁷. **2. Chi-**

⁸ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, în Miron Costin, *Opere*, Chișinău, 1989, p. 108-109 („dintr-aceia feredeu”).

⁹ A. V. Boldur, *Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul istoriei românilor*, vol. 1, Chișinău, 1937, p. 95, aceeași etimologie o atribuie nu tătaro-mongolilor ci cumanilor.

¹⁰ Николай Русев, *Кишинёв в молдавских грамотах XV-XVI вв.* // Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău, 1995, Nr. 2, p. 55.

¹¹ Tamara Nesterov, *op. cit.*, p. 56-53, 102-111.

¹² *Ibidem*, p. 64-66, 112-113.

¹³ Чеботаренко Г. Ф., Бырня П.П., *Археологические раскопки у с. Бравичены в 1956 г.* // Известия Молдавского филиала Академии Наук СССР, Кишинев, 1960, № 4 (70), с. 42-52.

¹⁴ Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, nr. 7, p. 14-15; nr. 91, p. 99-100.

¹⁵ Documenta Romaniae Historica, A, Moldova, vol. VI (1546-1570), volum editat de I. Caproșu, București, 2008, nr. 168, p. 303-307.

¹⁶ Aurel V. Sava, *op. cit.*, nr. 9, p. 16-17.

¹⁷ DRH, vol. I, nr. 158, p. 218-220. *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. II (1449-1486), volum întocmit de Leon Șimanschi, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1976, nr. 131, p. 187. *Documente privind istoria României* (în continuare: DIR), veac XVI, vol. I, nr. 107, p. 111-112. Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești de la Ștefăniță voievod (1517-1527)*, Iași, 1943, nr. 3, p. 15-18. DIR, veac XVI, vol. I, nr. 198, p. 224-225. *Moldova în Epoca Feudalismului* (în continuare: MEF), vol. I, documente slavo-moldovenești, (veacul XV-întâiul pătrar al veacului XVII), Alcătuitori P. G. Dimitriev, D. M. Dragnev, E. M. Russev, P. V. Sovietov, sub redacția lui L. V. Cerepnin, Chișinău, 1961, nr. 34, p.89-90.

șinăul Roșu era situat nu departe de revărsarea Botnei în Nistru. Astfel, la 6 iunie 1455, Petru vodă Aron, a făcut danie mănăstirii Bistrița, „anume Botna, și cu toate iezeretele, și cu gârlele și ci iezercanele, și de la Chișinăul Roșu până la dealul Zagorna, iar în sus și în jos, pe Nistru, și cu toate prisăcile câte sânt în acest hotar, în hotarul lor, și două vaduri, și cu vamă și pe uscat și pe apă”¹⁸. Cu ajutorul unui document din din 17 martie 1500, putem localiza Chișinăul Roșu mai precis, în preajma Nistrului, între localitățile actuale Chițcani și Zagorna. La începutul secolului al XVI-lea, toponimul Chișinăului Roșu nu desemna vreo moșie oarecare sau vreo construcție, ci era fixat asupra unei gârle a Nistrului. **3. Chișinăul Mare.** Al treilea toponim „Chișinău”, anume „Chișinăul Mare”, este localizat pe Botna. Apare menționat la 22 martie 1535, când domnul Petru vodă Rareș a dăruit lui „Tomșa, pârçalab de Ciobărci”, un „loc din pustie pe Botna, între Dobra și Oale, unde este Chișinăul Mare”, ca să-și întemeieze sat¹⁹. Ulterior, acest document a fost citat cu diferite ocazii în actele neamului Frățiță²⁰. Considerăm (în baza sintagmei „unde este”) că, în cazul „Chișinăul Mare”, toponimul face trimitere la un obiectiv natural sau la o construcție umană, fără a putea preciza ce anume, amplasată în cuprinsul unei moșii pustii, fără nume. La începutul secolului al XIX-lea, reprezentanții neamul Frățiță considerau că această moșie, cu Chișinăul Mare, era situată în raza satului Zaim, în apropierea orașului Căușeni²¹. Interesant este faptul că, odată cu revenirea tătarilor în spațiul pruto-nistrean, sediul de reședință a hanilor a fost fixat, nu mai târziu de secolul al XVII-lea, pe valea Botnei de Jos, la Căușeni²². **4. Chișinăul de pe Răut (I).** Al patrulea Chișinău este menționat la 27 februarie 1573, atunci când domnul Ioan vodă cel Cumplit, a întărit fiilor lui Maxim Bolcăș „un loc den pustie pe Răut, la Chișinău, la capul piscului Vătricii”²³. Ulterior, pe această moșie s-a constituit satul Bolcășești, aflat (reieșind din locurile de origine ale oamenilor buni și bătrâni din moșiile megieșe) în vecinătatea moșiilor Cercelești, Brânzeni, Ordășei și Pistruieni²⁴. Deci, putem plasa Chișinăul de pe Răut (I) în apropierea acestor sate, dintre care, la momentul de față, există doar Brânzenii, Ordășeii și Pistruienii. Și în acest caz, „Chișinău” nu este numele moșiei din pustie. Documentul arată clar că această moșie pustie de pe Răut se afla în locul unde exista un „chișinău”. Documentele interne evidențiază, pentru regiunea geografică din „pustie” menționată, o serie de construcții remarcabile, cum ar fi Podul de Piatră de la Brânzeni („un loc din pustie de la Podul de Piatră, între Moreni și Pistruieni, numit Brânzeni, pe Răut”)²⁵, sau Fântânile Tătărești de la gura râului Iligaci²⁶. Prezența într-o zonă de „pustie” a unui „chișinău”, alături de un pod de piatră (se știe că în Țara Moldovei construcțiile din piatră erau mai curând o excepție decât o normă – *n.n.*) și câteva fântâni, calificate ca fiind tătărești, ne sugerează ideea că avem de a face cu ruinele unei așezări urbane a tătarilor Hoardei de Aur. **5. Chișinăul de pe Răut (II).** Al cincilea Chișinău cunoscut (situat în cuprinsul Orheiului Vechi – *n.n.*) este cel atestat la 10 mai 1574, atunci când domnul Ioan vodă cel Cumplit a întărit marelui logofăt Ioan Golăi și pârçalabului Eremia „două locuri în pustiu, unul pe Nistru, care se numește Ocsintia, între Molovata și între Mocșia” și „alt loc la capătul Peșterei, din sus de vechiul Orhei, unde cade drumul vechiului Orhei în Răut, în vad, din sus de Chișinău, sub stâncă de cealaltă parte a Răutului spre Nistru, și cu două mori în Răut”²⁷. De la această dată până la

¹⁸ DRH, vol. II, nr. 46, p. 64-66; nr. 57, p. 83-85; nr. 69, p. 101-102. *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. III (1487-1504), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, București, 1980, nr. 254, p. 454-456. Aici în loc „gârla a lui Chișcă” trebuie de citit „gârla numită Câșcina”. Inexactitatea de traducere s-a datorat faptului că nu s-a făcut legătură dintre „gârla Câșcina” și toponimul atestat în preajma Zagornei, la Nistru: la 6 iunie 1455, „Cheșenevul Roșu”; la 1 martie 1456 „de la Chișina în jos”; și la 7 aprilie 1458, „Cheșenevul Roșu”. Remarcabil în acest sens este documentul din 1 martie 1456, care demonstrează că nu este vorba de nici un proprietar cu numele Chișcă, ci de o formă puțin deformată a toponimului Cheșenev (Chișinău).

¹⁹ DIR, A., Moldova, veac. XVI, vol. I, nr. 344, p. 380-381.

²⁰ Gheorghe Ghibănescu, *Surete și Izvoade*, vol. XI, Documente Basarabene, Iași, 1922, nr. 62, p.109-114.

²¹ Константин Стамати, *О Бессарабии и ея древних крепостях // Записки Одесскаго Общества Истории и Древностей*, Одесса, 1848, № 2, с. 814. Istorical Ion Chirtoagă consideră, reieșind din etimologia „chișinău” – „izvor”, că Chișinăul Mare poate fi „identificat cu un „izvor bătrânesc” din s. Cămățeni”, în actualul raion Căușeni (conform tradiției, satul a fost fondat lângă acest izvor, iar numele actual ar proveni de la „Krinița” (izvor)”. Ion Chirtoagă, *Căușenii // Revista Istorică*, București, 1996, tom. 7, Nr. 7-8, p. 609-619.

²² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p. 29.

²³ Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, nr. 9, p. 16-17.

²⁴ *Ibidem*, nr. 125, p. 128-129; nr. 134, p. 135.

²⁵ DIR, A, Moldova, veac. XVII, vol. II (1606-1610), București, 1953, nr. 18, p. 17-18. Sat care, la 26 martie 1606, Ieremia vodă Movilă îl face danie lui Toader Boul vistiernicul. Vezi și Sergiu Bacalov, *Activitatea neamului Bouleștilor în Țara Moldovei, în secolul al XVII-lea // Revista de Istorie a Moldovei*, 2009, Chișinău, Nr. 2-3, p 35.

²⁶ *Documenta Romaniae Historica*, A, Moldova, vol. VI (1546-1570), volum editat de I. Caproșu, București, 2008, nr. 168, p. 303-307.

²⁷ Aurel V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, București, 1944, nr. 10, p.18-21; nr. 15, p. 26-27, in 11 august 1593.

1630, toponimul „Chișinău” nu mai apare printre punctele de hotar ale moșiei în cauză (Golăești-Trebujeni – *n.n.*). În schimb apare unul nou: „Feredee”. Astfel, la 4 august 1588, este menționat „jumătate de sat din Golăești partea de jos și cu moară în Răut în dreptul Feredeorilor”²⁸; la 20 noiembrie 1591 se vorbește despre „a treia parte de moară de la Feredeu”²⁹, ca și la 21 august 1602 („a treia parte de moară ce se cheamă la Feredeu”) ³⁰; iar toponimul „Chișinău” reapare abia la <1630>: „vad de moară unde se cheamă la Chișeneu în apa Răutului”³¹ și la 4 mai 1660 („părți de ocină den Chișinău, a tree parte de loc ce să cheamă acmu Trăbujăni, la Orheiu, pre Răut”) ³².

În toate aceste surse, „Chișinăul” apare în diferite ipostaze: punct de hotar, lângă un vad al Răutului (1574), loc în preajma unui vad de moară (1630) și ca nume de moșie (1630). Totodată, în nici unul din toate aceste documente citate mai sus, toponimul „Chișinău”, cu toate că se află în imediata apropiere a vadului Răutului (deci în preajma unei surse de apă), nu este menționat concomitent cu „Feredeu”. Să fie oare ele sinonime? O situație asemănătoare am identificat ceva mai sus, în cazul „Chișinăului lui Acaș” și a „băii (laznei) lui Acaș”. Toponimul „Feredeu” este și el localizat pe malul Răutului, în apropierea vadului de moară (ca și Chișinăul – *n.n.*), sau chiar asociat cu moara, cum s-a procedat în 1602: „moară ce se cheamă la Feredeu”. Pentru moșia Golăeștilor, într-un caz, anume cel de la 1588, toponimul este redat în forma la plural: „Feredee”, din care rezultă că în cuprinsul moșiei existau mai multe „feredee”, adică băi. Aceste feredee-băi, în număr de trei, de proveniență tătaro-mongolă, au fost identificate și investigate din punct de vedere arheologic în cadrul sitului Orheiul Vechi³³. De asemenea, în urma săpăturilor arheologice, în același perimetru, au fost descoperite și resturile a două mauzolee tătărăști din vremea Hoardei de Aur³⁴. Însă, mauzoleele se află pe panta promontoriului, pe malul înalt al Răutului³⁵, spre deosebire de feredee-băi care sunt situate lângă apa Răutului³⁶. Baia II de la Orheiul Vechi „se află lângă podul peste Răut, lângă satul Trebujeni, în tradiția locală păstrându-se fosta ei destinație de baie, cu concretizarea turcească... este cea mai mare dintre băile de la Orheiul Vechi”³⁷ și „cea mai mare de acest tip din imperiul Hoardei de Aur... o prezență unică în arhitectura băilor din imperiul Hoardei de Aur”³⁸.

În urma examinării documentelor privitoare la cele cinci toponime „Chișinău” întâlnite în Țara Moldovei, constatăm următoarele: a) toate aceste cinci toponime sunt localizate în spațiul dintre Prut și Nistru, pe cursurile de mijloc și de jos a Răutului, Băcului și Botnei (vezi *Harta nr. 2*); b) în toate cinci cazuri, în deosebi în documentele timpurii, toponimul „Chișinău” nu reprezintă nume de moșie și nici de sat. Sub acest nume se ascund diferite obiective, naturale sau de factură umană, din cuprinsul unor moșii pustii; c) doar în două cazuri (Chișinăul lui Acaș și Chișinăul de pe Răut (II)) această denumire se referă, în mod direct, la o anumită construcție arhitecturală. În alte două cazuri (Chișinăul de pe Răut (I) și Chișinăul Mare), după coroborarea cu alte surse documentare, putem să admitem obiectivul definit de toponim, reprezintă o realizare umană și nu una fizico-geografică. Doar Chișinăul Roșu, la o anumită etapă, indica un hidronim; d) Prezența unor vestigii, arheologice și toponimice, tătaro-mongole în apropierea celor cinci „Chișinău”-ri, ne permite să admitem între ele o legătură directă. Astfel, iese în evidență originea tătărăască a construcțiilor numite „chișinău”, dar și a termenului propriu zis; e) Deși susținem ideea originii tătărăști a termenului „chișinău”, totuși, credem că este necesară o revenire, în perspectivă, pentru clarificarea etimologiei acestuia. Documentele ne sugerează că semnificația termenului tătărăesc „chișinău” oscilează între „baie (feredeu, laznea)” și „mauzoleu”. La această etapă a cercetării, optăm, cu unele rezerve, asupra primei variante etimologice, deoarece toate aceste toponime sunt localizate în zone bogate în surse de apă, iar într-un caz chiar desemnează o gârlă din balta Nistrului, loc mai puțin specific pentru ridicarea unui mauzoleu.

²⁸ Aurel V. Sava, *op. cit.*, nr. 12, p. 23-24.

²⁹ *Ibidem*, nr. 13, p. 25.

³⁰ *Ibidem*, nr. 19, p. 31-32.

³¹ *Ibidem*, nr. 59, p. 66-67.

³² *Ibidem*, nr. 102, p. 110.

³³ Tamara Nesterov, *op. cit.*, p. 56-63.

³⁴ *Ibidem*, p. 64-66.

³⁵ *Ibidem*, p. 64.

³⁶ *Ibidem*, p. 57.

³⁷ *Ibidem*, p. 58.

³⁸ *Ibidem*, p. 60.

În timpul cercetării documentelor referitoare la Chișinăul de pe Bâc (este și cazul Fântânei Mari și a Fântânei Albișoara) am remarcat fenomenul prezenței fântânilor (în slavonă: „криница” sau „колодез” – *n.n.*) în cuprinsul unor moșii pustii, fără sate, sau în genere, aflate abia în proces de constituire cadastrală. Astfel, a apărut întrebarea firească: dacă existau moșii lipsite de locuitori, cine atunci a săpat fântânile? Nu totdeauna putem atribui această acțiune micilor slujitori domnești (noi stăpâni sau administratori ai moșiilor respective), deoarece, în așa caz, moșiile la care ne referim ar fi avut nume, și ar demonstra începerea organizării lor. Totuși, documentele atestă existența un număr considerabil de moșii, făcute danie sau vândute, fără a avea nume de origine antroponomică și nici de proveniență hidrografică. În cazurile respective localizarea moșiei se face după fântâni: „un loc în pustiu, la Fântâna cutare”. Lisa numelor denotă că, anterior atestării, locurile de moșie de acest tip nu au fost supuse intervenției din partea factorilor administrativi de stat sau particulari. Însă prezența fântânilor în cuprinsul unor locuri de moșie din pustie este reprezentativă drept confirmare a existenței unui substrat cultural anterior extinderii Țării Moldovei la Nistru și Marea Neagră. Caracterul etno-cultural al acestui substrat ne este indicat în documentul din 17 iulie 1436: „la Fântâna, unde este Seliștea Tătărească”. Dacă seliștea de pe moșia logofătului Oancea a aparținut tătarilor, atunci putem admite că și fântâna ar putea fi o creație a aceleiași comunități. Ecuția rămâne valabilă și în cazul corelației Chișinăul lui Acbaș–Fântâna Albișoara. Bazându-ne pe această constatare, am decis să verificăm dacă mai există cazuri când locurile de moșie de tip „fântână” sunt însoțite de toponime etnonimice tătărești. Am identificat în documentele interne trei cazuri asemănătoare, cum ar fi: <după 17 martie> 1502 *Fântâna Popișoara și Seliștea Tătărească*, în ținutul Tigheci („un loc de pustiu, la ținutul Chigheciului, pe pârâul Grecului, la *Săliște Tătărească*, anume Fântâna Popișoara, ca să-și facă loruși un sat”)³⁹; la 20 aprilie 1555, *Fântâna Rece și Fântânile Tătărești*, în preajma cărora se afla Chișinăul de pe Răut I („două siliști, una pe Răut, de această parte a Răutului, mai jos de Vadul de Piatră, la gura pârâului Iligacilor, la Fântâna Rece, iar cealaltă seliște pe pârâul Iligaci, la Fântânile Tătărești, mai sus de Hrinea”)⁴⁰; și la 2 aprilie 1569 *Puțul Tătăresc* (un loc de pustietate de ceia parte de Răut, la Puțul Tătăresc, la capătul Briahnovii din sus la doai Movili Ingemănați”)⁴¹. Judecând după toponimie, în cuprinsul acestor moșii pustii existau urmele unor așezări urbane tătaro-mongole.

Concomitent, am identificat, pe baza documentelor interne din secolul al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea (până când s-a menținut, în linii generale, fenomenul „pustiilor” – *n.n.*), moșiile și locurile de moșie din „pustie” cu fântâni. Am cartografiat doar acele moșii care, neavând nume propriu, au fost localizate sau chiar botezate după fântâni (). La cartografiere n-am luat în calcul fântânile ce apar în documente în calitate puncte de hotar în cadrul unor moșii deja organizate, adică care deja aveau sat. Explicația acestei decizii ține de faptul că fântânile respective puteau fi nou săpate de locuitorii satelor și, astfel, caracterul lor vechi sau tătăresc este îndoielnic, sau imposibil de demonstrat (vezi, spre exemplu, cazurile *Fântâni Recii*, *Fântânilor Mare și Mică*, *Fântânei Neagre*, *Fântânei lui Marco* etc.)⁴².

Am identificat și cartografiat 76 de moșii pustii cu fântână, atestate documentar în secolul al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea (vezi **Harta nr.1**). Pe hartă, în coraport cu arealul răspândirii „moșiilor pustii cu fântână”, în baza cercetărilor efectuate de istoricul Lazar L. Polevoi, am fixat hotarul aproximativ al stăpânirilor Hoardei de Aur în spațiul carpato-nistean la mijlocul secolului al XIV-lea⁴³. Concluziile pe care ni le sugerează această hartă sunt următoarele: a) Majoritatea absolută a moșiilor cu fântână din Țara Moldovei, în secolul al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea, sunt amplasate compact în arealul stăpânirilor Hoardei de Aur, pe axă diagonală nord-est spre sud-vest, cuprinzând viitoarele ținuturi Orhei, Lăpușna, Tigheci, Fălciu, Covurlui, parțial Iași, Vaslui și Bârlad; b) o altă serie de moșii cu fântână, însă mai răsfirate și mai puțin numeroase, formează o zonă tampon la marginea hotarului aproximativ al stăpânirilor Hoardei de Aur, ce poate fi considerată ca zonă de influență a tătaro-mongolilor. Acest spațiu se depărtează de hotarul Hoardei de Aur spre est și nord-est pe o distanță de 40-70 km, mărginindu-se, în

³⁹ DRH, vol. III, nr. 297, p. 499-500.

⁴⁰ DRH, vol. VI, nr. 168, p. 303-307.

⁴¹ Aurel V. Sava, *op. cit.*, nr. 7, p. 14-15.

⁴² DRH, vol. I, nr. IV, p.420-421; nr. 47, p. 67-68. DRH, vol. I, nr. IX, p. 429-430. DIR, A, Moldova, veac. XVI, vol. I, nr. 58, p. 59-60; DRH, vol. VI, nr. 146, p. 255-256.

⁴³ Лазарь Л. Полевой, *Очерки исторической географии Молдавии XIII-XVI вв.*, Кишинев, 1975, рис. 3, с. 81-82, 92.

mare măsură, cu viitorul hotar dintre Țara de Jos și Țara de Sus, pe care l-am conturat în baza informațiilor parvenite de la Miron Costin, în conformitate cu realitățile de la mijlocul secolului al XVII-lea⁴⁴. Această zonă include porțiuni din viitoarele județe Iași, Vaslui și Bârlad, plus ținutul Tecuci. Separat stă ținutul Putna, pentru care deși nu am semnalizat vreo moșie cu fântână, însă la mijlocul secolului al XVII-lea era parte componentă a Țării de Jos. c) În regiunea nucleului inițial al voievodatului Moldovei și teritoriile viitoarei Țări de Sus sau ținuturile Suceava, Neamț, Bacău, Totruș, Adjud, Cernăuți, Dorohoi, Roman, Hârlău, Cărligătura, Hotin și parțial Soroca, am indentificat un număr infirm de moșii cu fântână; d) lipsesc moșiile cu fântână în regiunea sud-estică a Țării Moldovei, între Ialpuș, Dunăre, Nistru și Marea Neagră. Documente interne referitoare la acest teritoriu sunt foarte puține, deoarece a fost înstrăinat de timpuriu, de aceea vom lăsa să planeze asupra subiectului respectiv trei puncte de suspensie... Însă, cazul orașului și cetății Tatarbunar (în traducere „Fântâna Tătărească”), din Bugeac, la gura Cogâlnicului, este sugestiv în contextul celor constatate mai sus⁴⁵; e) concluzia generalizatoare care se impune ar fi: fenomenul moșiilor cu fântână, atestat în Țara Moldovei pentru secolul al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea, în zona vorniciei Țării de Jos, se suprapune în cea mai mare parte cu spațiul carpato-nistean administrat, la mijlocul secolului al XIV-lea, de Hoarda de Aur. Acest fapt ne îndreptățește să considerăm fântânile, din cuprinsul locurilor de moșie a arealului indicat mai sus, ca fiind construcții realizate, în cea mai mare parte, de către populația Hoardei de Aur.

Un alt compartiment al studiului l-am consacrat moștenirii tătaro-mongole a Țării Moldovei. Problema respectivă are la rândul ei două dimensiuni distincte: a) moștenirea din cultura materială; b) moștenirea antropologică tătaro-mongolă.

Relațiile dintre tânăru stat moldovenesc și ulusurile tătărăști ale Hoardei de Aur din spațiul Bârlad-Nistru au fost marcate de multiple distrugerii materiale. Dintre numeroasele orașe tătaro-mongole, reprezentate de cele trei situri arheologice, cinci „chișinăuri” și mai multe seliști și fântâni tătărăști, se pare că și-au continuat existența, în calitate de târguri moldovenesti doar Orheiul Vechi și Cetatea Albă. În afara unui număr considerabil de fântâni tătărăști, în jurul cărora s-a infiripat o nouă viață, cea a satului moldovenesc, în spațiul răsăritean al Țării Moldovei s-au perpetuat și o serie de vestigii materiale tătaro-mongole care s-au făcut remarcate o lungă perioadă de timp. Printre acestea enumărăm: *Seliștile Tătărești*. Cea mai cunoscută este seliștea de pe moșia logofătului Oancea, menționată la 17 iulie 1436, adică peste șaizeci de ani după distrugerea orașului tătărăesc: „lângă Bâc, de cealaltă parte, pe valea ce cade în dreptul Chișinăului lui Acbaș, la Fântâna, unde este *Seliștea Tătărească*, în dreptul păduricii”⁴⁶; urmată de cea de la ținutul Tigheciului, despre care încă se știa la 1502, peste aproape o sută cincizeci de ani de la alungarea tătarilor: „un loc de pustiu, la ținutul Chigheciului, pe pârâul Grecului, la *Săliște Tătărească*, anume Fântâna Popișoara, ca să-și facă loruși un sat”⁴⁷. *Fântânile Tătărești*. Câteva s-au perpetuat până în 1555, la seliștile de la „Vadul de Piatră, la gura pârâului Iligacilor, la Fântâna Rece, iar cealaltă seliște pe pârâul Iligaci, la *Fântânile Tătărești*”⁴⁸. Asemenea și *Puțul Tătăreesc* din zona Brăviceni – Breanova, menționat la 2 aprilie 1569, „un loc de pustietate de ceia parte de Răut, la *Puțul Tătăreșc*, la capătul Briahnovii din sus la doai Movili Ingemănați”⁴⁹; și reamintit peste aproape o sută de ani, la 14 mai 1654, în hotarnica moșiei Brăviceni („locul domnesc înpotriva Puțului tătărășc, ce este în șăsul Răutului”⁵⁰). *Movilele Tătărești*. Unele dintre acestea sunt menționate la 7 august 1617, în hotarnica moșiei Peresecina, ținutul Orhei, unde printre punctele de hotar moșiei figurează și „Movilele Tătărești”, situate „deasupra Ichelului”, în apropi-

⁴⁴ Sergiu Bacalov, „Giosenii” (josienii) sau boierimea din Țara de Jos a Moldovei (secolul al XVI-lea – începutul secolului al XVIII-lea) // Consolidarea și dezvoltarea statului de drept în contextul integrării europene. Materialele conferinței științifice anuale a tinerilor cercetători, vol. I, Secția Istorie, Chișinău, 2011, p. 12-29.

⁴⁵ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1992, p. 30; „Ruinele vechilor ziduri, care se mai găsesc ici și colo (în Bugeac – n.n.) printre altele, zidurile părăginite ale unei cetăți foarte vechi de pe malul Nistrului (pe harta, Dimitrie Cantemir o fixează pe Cogâlnic – n.n.), numită azi Tatar-Punar, adică fântâna tătarilor. Acesta se află pe o stâncă foarte înaltă, de la poalele căreia țâșnește un izvor de apă foarte limpede”.

⁴⁶ DRH, vol. I, nr. 158, p. 218-220.

⁴⁷ DRH, vol. III, nr. 297, p. 499-500.

⁴⁸ DRH, vol. VI, nr. 168, p. 303-307.

⁴⁹ Aurel V. Sava, *op. cit.*, nr. 7, p. 14-15.

⁵⁰ *Ibidem*, nr. 91, p. 99-100.

ere de „capătul păduricii Semănanca”⁵¹. *Mormânturile Tătărești*. Semnalate la 29 aprilie 1602, la două sute cincizeci de ani de la alungarea tătarilor, în hotarnica moșiei Mășcăuți, ținutul Orhei. Hotarnica moșiei atestă împărțirii ei în trei părți, fiind enumerate mai multe toponime. Una din aceste trei părți avea printre punctele de hotar și „Mormânturile tătărești”, care se aflau mai la deal, la apus de „Lutnițele Albe” și de „altarul bisericii vechi”⁵². Probabil erau niște mauzolee de genul celor de la identificate arheologic la Brăviceni⁵³ sau cele de la Orheiul Vechi. *Băile (feredeile) tătărești*. Știm despre existența lor la Orheiul Vechi și la Chișinăul de pe Bâc. Cu siguranță că existau și în celelate localități urbane ale Hoardei de Aur din perimetrul pruto-nistrean; ele încă urmează să fie identificate arheologic. Deocamdată au fost cercetate trei băi-feredei la Orheiul Vechi. Nu vom insista asupra descrierii lor deoarece au fost minuțios cercetate de către Tamara Nesterov. Tipul băilor de la Orheiul Vechi ne ajută să ne facem o imagine generală referitoare la feredeul de la Chișinăul de pe Bâc. *Drumuri Tătărești*. Unul din aceste drumuri este menționat la 11 aprilie 1560, când a fost întărit mănăstirii Dobrovăț și „un loc de pustie pe Bâc, la Soci, de această parte a Băcului, partea dinspre Rediuri, mai jos de malul unde trece Drumul Tătăresc peste Bâc”⁵⁴. Este dificilă localizarea precisă a locului unde, la această etapă, Drumul Tătăresc trecea peste Bâc. Nu exclu-dem că acel loc era situat în apropierea actualului oraș Chișinău, având în vedere că, în preajma Cheilor Băcului, albia mlăștinoasă a acestui râu se îngusta simțitor, favorizând traversarea lui.

A doua componentă a moștenirii tătaro-mongole este cea antropologică, cu două elemente de bază: 1) elitele tătără-mongole care au acceptat stăpânirea moldovenească și s-au integrat în mediul boierimii autohtone, păstrând o parte din stăpânirile funciare⁵⁵ (din această categorie ar fi putut face parte și tătarul Acbaș de la Chișinăul de pe Bâc)⁵⁶; 2) populația simplă și elita tătaro-mongolă dușmănoasă noi stăpâniri. Aceștia au fost transformați în robi și expulzați în părțile apusene ale Țării Moldovei, spre munte, în special în regiunea ținuturilor Neamț și Suceava. Primul document care atestă existența robilor tătari datează cu anul 1402, ultimul fiind din 1500⁵⁷. Toate sursele disponibile, ce acoperă perioada 1402-1500, demonstrează că transformarea acestor tătari în robi nu este de dată recentă, în coraport cu anul emiterii documentelor. Majoritatea documentelor, inclusiv cele din prima jumătate a secolului al XV-lea, adică înainte de reactivarea politicii expansioniste a tătaro-mongolilor sub paravanul Hanatului din Crimeea, demonstrează că robii tătari în mare măsură erau botezați, adică convertiți la creștinism, purtând nume tradiționale spațiului moldovenesc. De asemenea, aproape toți robii tătari atestați dispuneau de familii și aveau înjghebate gospodării.

Identificarea și cartografierea localităților, din secolul al XV-lea, în care au fost atestați robii tătari ne dă un rezultat remarcabil. Arealul acestei regiuni cuprinde doar ținuturile Neamț, Suceava și parțial Roman, adică vatra istorică a voievodatului Moldovei, departe de hotarul stăpânirii Hoardei de Aur din spațiul carpato-nistrean. Nucleul acestei regiuni îl constituie Târgul Neamț, de aceea robii tătari mai erau numiți și „tătarii noștri de la Neamț” sau „tătarii de la Neamț”. Unii robi tătari au fost așezați la *Baia*⁵⁸, al-

⁵¹ Leon T. Boga, *Documente basarabene*, vol. XX Mărturii hotarnice (1602-1614), nr. I, p. 9-10.

⁵² *Ibidem*, nr. III, p. 13-16.

⁵³ Г.Ф. Чеботаренко, П.П. Бырня, *Археологические раскопки у с. Бравичены в 1956 г.* // Известия Молдавского филиала Академии Наук СССР, Кишинев, 1960, № 4 (70), с. 42-52.

⁵⁴ *DRH*, vol. VI, nr. 276, p. 493-498.

⁵⁵ Ca argument suplimentar vezi denominația diviziunilor interne ale unor moșii, amplasate compact, a unor antroponime de origine tătărească (de exemplu, cazul a trei moșii învecinate, din ținutul Orheiului, în apropiere de gura Băcului: Moșia Petrecani avea doi bătrâni, numiți Frățilă și Cioinac; Cobusca de Sus – bătrânii Hasan și Găleată; iar moșia Cobusca de Jos – bătrânii Dănuță și Cazacu. Trei din cei șase stăpâni (Cioinac, Hasan și Cazacu), strămoși ai răzeșilor acestor moșii, purtau nume tătărești, iar ceilalți trei (Frățilă, Găleată și Dănuță) aveau nume moldovenești (Leon T. Boga, *op. cit.*, nr. LXIX, p. 257-261).

⁵⁶ Majoritatea dovezilor fac referință la antroponimia cu radical turanic (Aslan, Buzdugan, Cantemir, Ceauru, Mârza etc.), sau de răspândirea unor nume de familie de proveniență etnonimică: Tătaru, Tătărășanu etc., în mediul neamurilor boierești moldovenești. Mai mulți fondatori de sate moldovenești poartă numele „Tătar” sau „Tătaru”, care ulterior s-a extins și asupra oiconimelor moșiilor: Tătărăști, Tătăreni, Tătărășeni. *DRH*, vol. II, nr. 182, p. 268-270; *DRH*, vol. III, nr. 3, p. 2-4; *DRH*, vol. III, nr. 35, p. 56-62; *DRH*, A. Moldova, vol. VI (1546-1570), volum întocmit de I. Caproșu, București, 2008, nr. 57, p. 101-102. Tradiția istorică unor neamuri boierești moldovenești a menținut legende referitoare la originea lor tătărească (cazul neamului Cantemireștilor și cel al Sionneștilor. Vezi Sergiu Bacalov, *Despre proveniența neamului Cantemireștilor (I)* // Prutul. Revistă de cultură, Serie nouă, an II (XI), Nr. 1 (49), Huși, 2012, p. 27-42. Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei*, Iași, 1892, p. 133-135, 357-360.

⁵⁷ În contextul războaielor moldo-otomane (desfășurate în special în ținuturile Neamț și Suceava), robii tătari încetează să fie menționați în documente. În acest fapt vedem și un gest de natură politică: rezolvarea problemei existenței robilor tătari prin schimbarea etnonimului.

⁵⁸ *DRH*, vol. I, nr. 16, p. 23. *DRH*, vol. II, nr. 41, p. 57-59.

ții locuiau în satul *Tamârtașeuți*⁵⁹, în *Satele lui Ravas (Răusenii de pe Suceava și de pe Jijia*⁶⁰, la *Seliștea lui Petir*⁶¹, în satul *Balintți, pe Siret*⁶², în satul *Mianăuți*⁶³. Mari stăpânitoare de robi tătari au fost mănăstirile. Astfel, *mănăstirea Bistrița* avea în stăpânire robi tătari, făcuți danie de domni dintre tătarii statului de la Neamț⁶⁴; iar *mănăstirea Neamț*, deosebit de alți robi tătari ai săi⁶⁵, mai stăpânea și satul *Temișești*, care era unul de tătari („un sat tătarec la gura Neamțului, anume Temișești”)⁶⁶; foarte mulți robi tătari avrea *mănăstirea din Poiană (Probota)*⁶⁷. Mai puțini robi tătari avea *Mitropolia de Roman*⁶⁸. Oarecum izolat de grupul „tătarilor de la Neamț” se situează doar un rob tătar, atestat la *Cetatea Albă*⁶⁹. Robii tătari erau de două categorii, cei ce aparțineau particularilor și cei aflați în proprietatea domnului, cu predominarea ultimilor.

Concluziile principale ce reies din analiza surselor documentare și a hărții realizate pe baza lor acestor izvoare, sunt următoarele: a) constatăm în secolul al XV-lea, în Țara Moldovei, un număr mare de tătari robi care par să provină din tătarii Hoardei de Aur; b) tătarii robi au fost concentrați în ținuturile Neamț și Suceava, fapt ce demonstrează că, din spațiul bârlado-pruto-nistrean al Hoardei de Aur, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, au avut loc importante deplasări de populație tătarească; c) locul concentrării robilor tătari demonstrează că voievozii Moldovei au asigurat securitatea la noua frontieră printr-un schimb intern de populație: tătarii din spațiul bârlado-pruto-nistrean au fost colonizați în ținuturile de lână munți⁷⁰; e) Cu ajutorul hărții putem sesiza clar fenomenul schimbului intern de populație, comparând teritoriul aflat în stăpânirea Hoardei de Aur (tot aici în secolele următoare aflăm toponimile și vestigiile arheologice referitoare la civilizația tătaro-mongolă - *n.n.*) cu cel unde erau localizați tătarii robi în secolul al XV-lea. Un caz asemănător poate fi sesizat în privința tătarilor lituanieni⁷¹, strămutați de către principii litvani din stepile nord-pontice în regiunea nucleului istoric al Lituaniei; d) O parte a elementului tătaro-mongol, care a manifestat loialitate față de noile autorități, a rămas în continuare să locuiască pe moșiile de baștină, împreună cu moldovenii, devenind parte componentă a elitei social-politice din ținuturile Țării de Jos; e) Soarta robilor „tătari de la Neamț” a fost determinată într-o oarecare măsură de războaiele moldo-turco-tătare din cea de a doua jumătate a veacului al XV-lea (unii au scăpat de robie cu ajutorul conașionalilor lor, iar alții au fost asimilați⁷²). Probabil, în contextul suzeranității otomane și, sub presiunea Hanatului din Crimeea, cea mai mare parte a robilor tătari, la cumpăna secolelor-XV-XVI, a fost identificată cu țiganii. Astfel, dispariția robilor tătari din documentele interne nu semnifică dispariția lor din Țara Moldovei ca grup etnic. În prima jumătate a secolului al XVI-lea, Georg Reicherstorffer însemna că: „tătarii care locuiesc în Moldova au cinci sute de gospodării („sessiones”), ei sunt deopotrivă legați pe credința lor de voievod și siliți a porni în expediții războinice cu trupele lor instruite chiar și împotriva tătarilor din afară”⁷³

⁵⁹ DRH, vol. I, nr. 30, p. 42-44; nr. 31, p. 44-45. Satul Tamârtașeuți, din ținutul Suceava, ulterior s-a numit, după proprietar, Șoldănești, iar mai târziu a fost inclus în cadrul orașului Fălticeni.

⁶⁰ *Ibidem*, nr. 61, p. 88-89. Acum acestea sunt satul Reuseni, județul Suceava și satul Răuseni, județul Botoșani.

⁶¹ DRH, vol. II, nr. 154, p. 225-227. În apropiere de Răusenii de la Suceava Acum este, probabil, satul Uidești, județul Suceava..

⁶² DRH, vol. I, nr. 99, p. 146-147. Acum este inclus în Mândrești, comuna Vlădeni, județul Botoșani.

⁶³ DRH, vol. I, nr. 119, p. 171-172. Satul Mianăuți sau Manăuți, se afla lângă Frătăuți, județul Suceava.

⁶⁴ DRH, vol. I, nr. 75, p. 109-110. DRH, vol. II, nr. 107, p. 151-155; nr. 132, p. 187. DRH, vol. III, nr. 18, p. 30-32. Un secol mai târziu, la 12 martie 1569 preoții, șoltuzul și târgoveții „de târg de Piatra” au mărturisit „cum a venit egumenul de Bistrița” cu carte domnească la pârcașul și șoltuzii de Piatra ca „să socotim o seliște de sat, anume Tătărășii, ce sânt între Vânători și-ntr-un târg, ce au fost sat a sventei mănăstiri, a Bistriței” (DRH, vol. III, nr. 178, p. 136-137).

⁶⁵ DRH, vol. II, nr. 13, p. 14-15; nr. 35, p. 49-50; nr. 67, p. 98-100.

⁶⁶ DRH, vol. I, nr. 164, p. 229-231.

⁶⁷ DRH, vol. I, nr. 30, p. 42-44; nr. 31, p. 44-45; nr. 229, p. 322-324. DRH, vol. II, nr. 26, p. 33-36. „toată poiana lui Ureacle (probabil era situată în zona comunei Vânători, pe pârâul Secu, un afluent al Neamțului - *n.n.*) și trei tătari”; nr. 29, p. 40-41. „Din tătarii noștri de la Neamț”; nr. 138, p. 196-198. „Din tătarii noștri de la Neamț”. DRH, vol. III, nr. 258, p. 462-463. „5 odăi tătarești, ce-au fost luat moșul nostru Alexandru vodă acele odăi tătarești de la Tamârtașovți [Șoldănești, acum în componența orașului Fălticeni - *n.n.*] de la Șomuz, cu voia lui Șoldan Petru, și au dat sfinte mănăstiri de la Pobrata”.

⁶⁸ DRH, vol. I, nr. 259, p. 367-368. DRH, vol. III, nr. 39, p. 71-73.

⁶⁹ *Ibidem*, nr. 227, p. 345-347.

⁷⁰ Despre intensitatea proceselor de colonizare vezi: Лазарь Л. Полевой, *Очерки исторической географии Молдавии XIII-XVI вв.*, Кишинев, 1975.

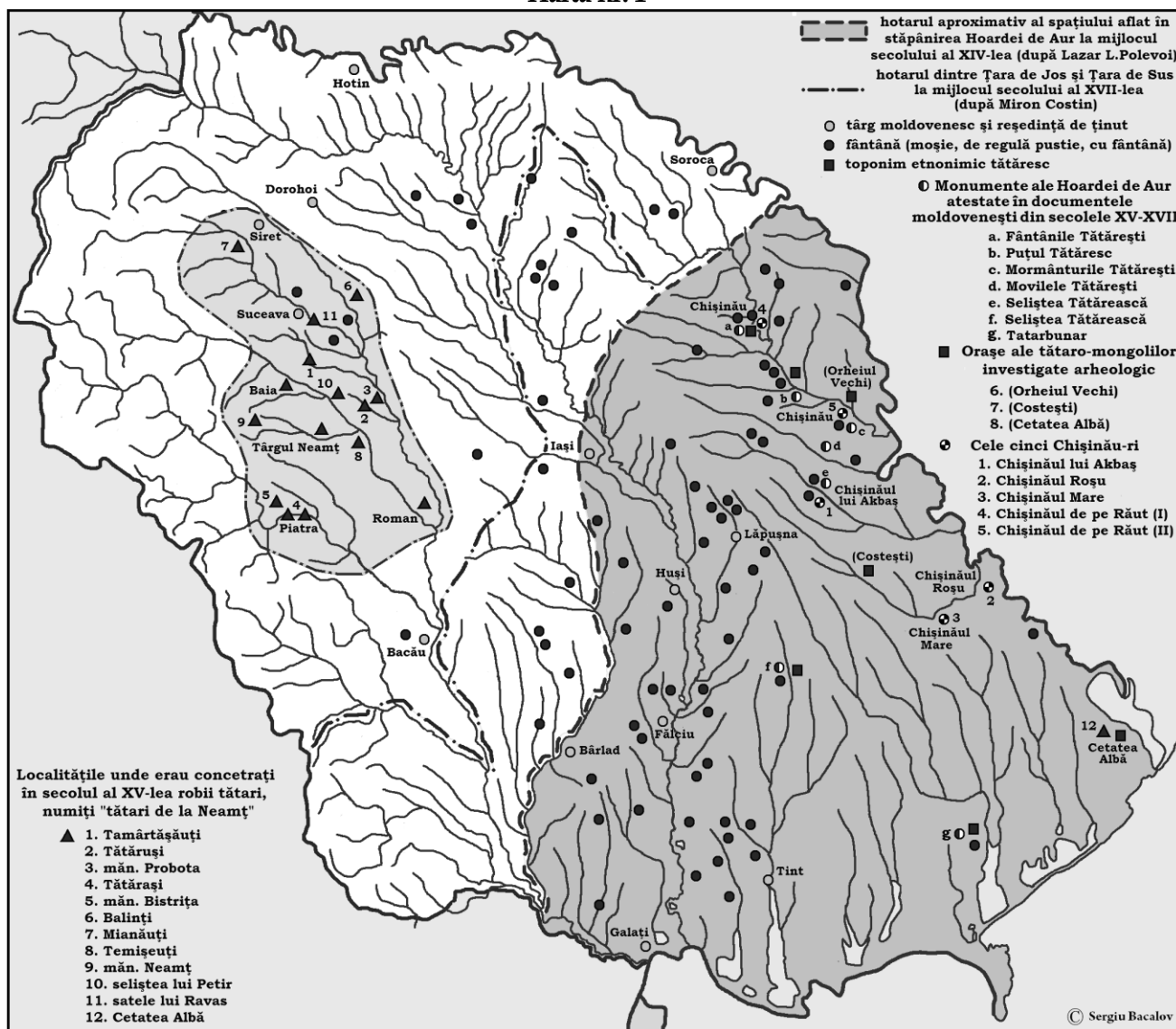
⁷¹ Stanislaw Kryczyński, *Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnograficznej*, Warszaws, 1938, s. 3-12.

⁷² DRH, vol. II, nr. 162, p. 239-241.

⁷³ Georg Reicherstorffer, *Chronographia Moldovei // Călători străini despre țările române*. Vol. 1, îngrijit de Maria Holban. Bucu-rești, 1968, p. 197.

În concluzie constatăm: 1) localizarea și etimologizarea toponimelor atestate în documentele din secolele XV-XVI, referitoare la teritoriul istoric al orașului actual Chișinău, ne permite să afirmăm că, în secolul al XIV-lea, până la extinderea voievodatului Moldovei spre Nistru și Marea Neagră, pe cursul de mijloc al Bâcului a existat o localitate urbană tătaro-mongolă; 2) generalizarea acestei concluzii asupra altor patru toponime gen „chișinău” identificate în spațiul pruto-nistrean în documentele din secolele XV-XVI, și coroborarea lor cu alte surse scrise și arheologice, ne permit să constatăm că, în stăpânirile Hoardei de Aur de la apus de Nistru, au existat o serie de așezări de tip urban; 3) O situație asemănătoare constatăm și pentru moșiile din „pustie” cu fântână, atestate în sursele interne din secolele XV-XVI. Majoritatea absolută a acestora se concentrează în limitele stăpânirii Hoardei de Aur și în cea mai mare parte a Țării de Jos a Moldovei. Reieșind din acest fapt, putem considera fântânile de pe moșiile din „pustie” vestigiile ale populației Hoardei de Aur; 4) Cercetarea fenomenului prezenței elementului etnic tătaro-mongol în Țara Moldovei, în secolul al XV-lea - mijlocul secolului al XVI-lea, ne permite să constatăm că acesta, cu statutul de robi, a fost concentrat în ținuturile de sub munte (Neamț și Suceava) departe de stăpânirile Hoardei de Aur, fapt ce presupune deplasări forțate de populație. În spațiul bârlado-pruto-nistrean, în afară de o parte a elitei Hoardei de Aur ce s-a integrat în mediul boierimii moldovenești, constatăm doar prezența din abundență a vestigiilor materiale tătaro-mongole.

Harta nr. 1

© BACALOV Sergiu